

A helyreállító igazságszolgáltatás esélyei a változások tükrében Magyarországon¹

Hamarosan lezárul a Család Gyermek Ifjúság Egyesület AGIS2006 programja, és elkészült a magyar országtanulmány is. Mostani mellékletünkben ebből közlünk részleteket.

Magyarország az elmúlt közel két évtizedben a rendszerváltás időszakát éli, amely sok szempontból ideális helyzetet teremthetett volna a helyreállító szemlélet kialakulására és általánossá tételére. Sajnos nem ez történt, és ennek okait ebben a tanulmányban nincs módunk elemezni. Témánk szempontjából azonban meghatározó jelentőségű, hogy a rendszerváltó országokban, hozzánk hasonlóan még nem, vagy alig történtek erőfeszítések annak érdekében, hogy a nem ritkán évszázadnyi feldolgozatlan, elvarratlan, fel-felbukkanó múltat, annak eredményeivel, ellentmondásaival, bűneivel együtt komplex módon kibeszéljék, megemésszék, és ezt a közvélemény számára érthető és sokszínűségében, komplexitásában is viszonylag egyszerűen feldolgozhatóvá tegyék.

A nemzetközi tapasztalatok elemzése azt erősíti, hogy a történeti hagyományok, az elmúlt évtizedek „szocialista” jogrendszere nem teremtett olyan mértékű hátrányos helyzetet, amiből ne következhetett volna egy jóval gyorsabb és alapvetőbb változás mind a szemlélet, mind pedig a jogalkotás, jogalkalmazás terén. Úgy tűnik, elsősorban politikai döntés, kellő mennyiségű, és minőségű információ, képzés, értékelés, valamint strukturális átalakítások jelenthetik a helyreállító igazságszolgáltatás mainstreamesedését Magyarországon. Így tehát számba kell ugyan venni mindazokat a faktorokat, amelyek hátráltatják, vagy segítik a resztoratív szemlélet megerősödését, de meglátásom szerint ezek mellett a meghatározók minden országban azok az okok, érdekkonfliktusok, amelyek alapvető akadályt jelentenek, és ezek kevésbé különböznek egymástól. Könnyen belátható, hogy a helyreállítás minden elemében racionális, gazdaságos, tisztességes – és leszámítva azon kevesek érdekeltségét, akik úgy vélik, vesztenének vele – egyéni és közösségi szinten is közvetlen és közvetett előnyökkel járna. Persze ehhez hozzátartozik, hogy a helyreállító szemlélet, a mediáció, a konferenciamodellek megváltoztatják a társadalmi, kommunikációs dinamikákat, az érintettek saját döntéseiktől, felelősségvállalásuk mértékétől és módjától függenek, nem hivatkozhatnak egy külső erőre, és ez nyilvánvalóan másfajta folyamatokat is elindítana. Ez alapvető változást jelent az elmúlt két évszázad szemléletéhez, gyakorlatához képest, és ezen kell alapulnia a változtatás tervezésének, kivitelezésének. Ehhez persze bízunk kell abban, hogy a cél végső soron az emberek minél nagyobb tömegének boldogulása, egy igazságosabb, átláthatóbban működő tár-

sadalom, ahol öntudatosabb, saját választásaikban bízó és arra képes emberek élnek.

Elemzésre érdemes, hogy milyen okokból, módon és mértékben válik, vagy nem válik a különféle országok jogrendjében és gyakorlatában elfogadottá, ismertté a resztorativitás elmélete és gyakorlata, és mennyiben sajátos, eltérő, vagy éppen hasonló a magyarországi folyamat. Egy 2004 és 2005 között végzett nemzetközi kutatás, amely a helyreállító igazságszolgáltatás közép- és kelet-európai országokba történő bevezetésének lehetőségeit vizsgálta² a felmerülő kihívásokat két főbb csoportra – a *kriminológiai*, valamint a *(kultur- és szervezet)szociológiai* – eredetű nehézségekre bontotta.

A kriminológiai jelenségek közül, csupán a legfontosabbakat megemlítve, kiemelendő:

1. a politikai-gazdasági átmenet után tapasztalt hirtelen és jelentős változás a *bűnözés mértékében és struktúrájában*;
2. a *felderítés* alacsony szintje;
3. a *látencia* (nem regisztrált bűncselekmények) és a bűnözéstől való félelem mértékének erőteljes növekedése;
4. a *büntetés iránti határozott igény* az igazságügy intézményrendszerében, valamint a társadalomban;
5. a *korábbi igazságszolgáltatási rendszer és a tervezett reformok, változtatások*;
6. az igazságszolgáltatás *elkövető-orientáltsága*, az áldozati jogok és érdekek figyelembe nem vétele.³

A rendszerváltást követő minden értelmű nyitás és fellazultság, a kezdeti évek helyenként kaotikus és korántsem egyértelmű jogi környezete, az „aranyásás” időszaka a bűncselekmények számának jelentős növekedését eredményezte, miközben rendkívül nagy volt a fel nem derített cselekmények száma, és bizonyos típusú bűncselekmények gyakoriságának ugrásszerű növekedése. Az ismertté vált bűncselekmények száma 1989-ben addig nem tapasztalt méreteket öltött. Az 1970-es 122 ezer-, és a rendszerváltás előtt egy évvel tapasztalt 185 ezer ismertté vált bűncselekmény 1989-re 225 ezerre növekedett. Nem csupán a bűnelkövetések számának növekedése, hanem az azokon belül végbemenő strukturális változás is megfigyelhető volt. A vagyon elleni bűncselekmények váltak dominánssá, arányuk az össz-bűnözésen belül elérte a 70-80%-ot - ez a részarány azóta is

¹ A tanulmány írásához felhasználtam Fellegi Borbála PhD dolgozatának számtalan elemét, de ez az írás saját gondolataimat, ismereteimet tükrözi, és minden felelősség engem terhel érte.

² Fellegi Borbála (2005): *Meeting the Challenges of Implementing Restorative Justice in Central and Eastern Europe*. European Forum for Restorative Justice, AGIS-projekt beszámoló, Leuven [http://www.euforumrj.org/readingroom/FinalAGIS2publication.pdf], leltölve 2008-08-21

³ Fellegi Borbála (2008): *Büntetés és/vagy helyreállítás? A resztoratív igazságszolgáltatás intézményesülése Magyarországon*, Doktori disszertáció, ELTE Társadalomtudományi Kar, Budapest, kézirat, 168. old.

jellemző maradt.⁴ A vagyon elleni bűncselekmények között a legnagyobb arányú a lopás, amelynek harmadát a betöréses lopások adják. A lakásbetörések száma 1982-től az ezredfordulógig megnégyszereződött. Drasztikusan nőtt a rendszerváltást követő évtizedben a drogfogyasztás mértéke. Az ismertté vált kábítószerekkel visszaélők száma 1990-2001 között 34-ről 3930-ra növekedett.⁵

„Magyarországon átlagosan 300 ezer személy válik évente bűncselekmény áldozatává, közülük 90% vagyon elleni bűncselekmény következtében. Egy 1999-es felmérés alapján az áldozatok több mint 50%-a többszörösen is áldozattá vált a felmérést megelőző 5 év során 2002-ben a vagyon elleni bűncselekmények által okozott kárnak összesen 7%-a térült meg. Ugyanabban az évben az ismertté vált kiskorú áldozatok száma meghaladta a 12 000 főt.”⁶

A gyermek- és fiatalok elkövetők számának 1990-es évektől tapasztalt relatív növekedése szembeszökő volt néhány évig, noha abszolút számokban az elmúlt években csökkenést mutat⁷. Az össznépelességben belül csökken a gyermek- és fiatalok aránya, így a korcsoportra vonatkozó viszonyszámok adnak megbízható információt. Eszerint 1988 óta emelkedik, és 20 év alatt másfélszeresére nőtt a fiatalok által elkövetett bűncselekmények száma. Elsősorban az erőszakos és garázda cselekmények száma emelkedett, és a média híradásainak következtében a közvélemény a tényeknél jóval magasabbra teszi ezeknek, és a különösen kirívó életellenes eseteknek a számát, noha ez utóbbiak száma elenyésző (évente 1-2 maximum). A rablások számának meredek emelkedése mögött a jogszabályi meghatározás, bírók által gyakran kifogásolt volta is meghúzódik.⁸

A gyermek- és fiatalok által elkövetett cselekmények hátterének elemzése rendkívül jelentős feladat, mert nyilvánvalóan szorosan összefügg az érintettek szocio-ökonómiai helyzetével, családi, iskolai helyzetével, amelyek megoldása nyilvánvalóan csak szakmákon átívelő lehet, ahogyan ezt a már említett Nemzeti Bűnmegelőzési Stratégia, a „Legyen jobb a gyermekeknek” hosszú távú gyermekszegénység elleni parlamenti határozattal megerősített program⁹ és a tervezett Ifjúsági Törvény¹⁰ is világosan megfogalmazza. Ezek szerint – összhangban a nemzetközi felmérések adataival – jól körülhatárolható a bűncselekmény elkövetésével, és az áldozattá válással veszélyeztetett populáció, és mindkét esetben a korai segítségnyújtás a szülőknek és a gyerekeknek, megfelelő támogató szakember és intézményhálózat, a sikeres iskolai részvétel és a gyermekvédelem a leghatékonyabb megelőző, intervenciós eszköz. Ezek hiányában csak

tűzoltás folyhat, bármilyen eszközzel kívánunk is segíteni. A jelenlegi megelőző, kezelő és gyermekvédelmi rendszer sajnos nem képes e feladatok jó színvonalú ellátására, így látványosan sodródhatnak jól körülhatárolható gyerek- és fiatal csoportok a kudarckok, szabályszegés, bűncselekmény-elkövetés felé. A közhangulat pedig erőteljesen visszajelzi a tehetetlenség érzését arra adott reakciója során, amikor az erőszak fokozottabb elfogadására, illetve az erőszakkal való szembesülésre kényszerül.

Elgondolkodtató eredményeket hozott, és erősíti a fenti megállapítást Kerezi Klára és munkatársai 2007-ben 2219 tizenkét és tizenhét év közötti diák körében végzett kutatása. A kérdőíves felmérésben azt vizsgálták, mikorra esik a „belépési életkor”, vagyis mikor kezdenek a gyerekek különféle deviáns viselkedéseket tanúsítani. Az országos, reprezentatív felmérés szerint, bár több mint a gyerekek háromnegyede semmilyen bűncselekményben nem vett részt, nem iszik vagy drogozik, mégis, körükben is rendkívül magas az erőszak elfogadottsága. A válaszadók negyven százaléka egyetértett azzal az állítással, hogy az erőszak férfiként az érvényesülés eszköze, tizennégy százalékuk pedig azzal, hogy az erőszak szükséges ahhoz, hogy felnézzenek az emberre.¹¹

A büntetések szigorításának, és ezen belül a börtönbüntetés szerepének további emelésével kívánná a közvélemény és nemegyszer a politikusok egy része is kielégíteni a közvélemény igényét a nagyobb biztonságra, noha a börtönnépelesség száma már így is magas (2005-ben 100 ezer lakosra 165 fő), és kevésbé hitelesek azok a más, fejlett országokban széles körben elfogadott büntetések, mint a pénzbüntetés, pártfogó felügyelet, közhasznú munka, felfüggesztett börtönbüntetés, amelyek legalább olyan eredményesek lehetnek, mint a szabadságvesztés, költségvetési vonzataikat nem is említve. Sajnálatos módon azok a szakmai és széles nyilvánosságot, médiát is érintő viták, amelyek lehetővé tennék az érvek és ellenérvek, számok és eredmények, eredménytelenségek bemutatását mindeddig alig voltak tapasztalhatók. A politika számára nehezen kommunikálható probléma ez, amelyet főképpen a bűnmegelőzéssel foglalkozók, és a társágzatokban (oktatás, gyermekvédelem, szociális ágazat) dolgozók, kutatók képviselnek. A zsigeri indulatokat, kemény fellépést, azonnali retorziót, önbíráskodást elfogadják és követelők száma gyorsan nő.

A fiatalok mellett jelentős problémákat vet fel a gyermekkorú elkövetők problémája. Magyarországon nem változik alapvetően az ismertté vált 14 év alatti elkövetők száma, de minden alkalommal felmerül a büntethetőségi korhatár leszállításának, a kemény büntetéseknek az igénye, ha kirívó, életellenes cselekményre kerül sor. Az elmúlt 10 évet alapul véve az ismertté vált gyermekkorú elkövetők száma évente 3500-4000, ez a szám az utóbbi öt évben nem változott jelentősen. Ez azt jelenti, hogy a gyermekkorú lakónépelesség 2,2 - 2,6 ezreléke válik bűnelkövetővé. A gyermekkorúak mintegy 80%-a vagyon elleni bűncselekményeket követ el. Ezeknek több mint a fele lopás, 17,1%-a betöréses lopás, 3-6%-a rablás. Egyéb erőszakos bűncselek-

4 http://www.securitron.hu/bunozes_2004_ig.htm

5 A társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiája. Melléklet a 115/2003. (X.28.) OGY. határozathoz

6 A Társadalmi Bűnmegelőzés Nemzeti Stratégiája, 2003, 19, 45, 71. Idézi: Fellegi Borbála (2008): Büntetés és/vagy helyreállítás? A resztoratív igazságszolgáltatás intézményesülése Magyarországon, Doktori disszertáció, ELTE Társadalomtudományi Kar, Budapest, kézirat, 171. old.

7 ERÜBS, 1997-2007.

8 Ha három 15 éves elvesz egy negyediktől egy 50 euró értékű mobiltelefont, az csoportos rablásnak minősül, előzetes letartóztatással és javítóintézetivel neveléssel járhat.

9 <http://misc.meh.hu/letoltheto/gyerekeknek.pdf>

10 <http://www.eszakfold.info/iftortverv.o.html>

11 Kerezi Klára- Parti Katalin (szerk): Látens fiatalok devianciái, egy önbevallás alapú felmérés tükrében, ISRD-2 Budapest- ELTE AJK Kriminológia Tanszék- OKRI, 2008., 171. old.

ményt (pl. testi sértés, garázdaság stb.) mintegy 6-10%-ban valószínűleg meg 14 éven aluli elkövetők. Az elmúlt 10 évben a 14 éven aluliak 4 esetben követtek el emberölést (az erőszakos bűncselekmények mintegy 400 gyermekkorú elkövetőt érintenek).

A Büntető törvénykönyv tervezett módosítása ezért azt a javaslatot fogalmazta meg, hogy 12 év felett a rendőrség, ügyészség folytassa le a teljes vizsgálatot, majd szülessen gyermekvédelmi döntés, de súlyos cselekmény ne maradjon következmények nélkül ezekben az esetekben sem. A jelenlegi helyzet valóban ellentmondásos abban a tekintetben, hogy a rendőrségi nyomozást meg kell szüntetni büntethetőség hiányában, viszont nincs semmiféle utánkövetése annak, hogy a gyermekvédelem mit és hogyan lép. Az elmúlt években folytatott ezirányú kutatások nyugtalanító eredménnyel zárultak. Az derült ki, hogy az elkövető gyerekek 70%-a ismert volt ugyan a helyi gyermekjóléti ellátás számára, de sem a megelőző, sem a cselekményt követő beavatkozások nem mutattak összefüggést az észlelt probléma természetével, súlyosságával és senki nem mérte fel, értékelte a használt eszközök eredményességét, hatékonyságát. Nagyon kis számban kerültek ki bűncselekményt elkövető gyerekek a családjukból, amit az is indokolhat, hogy nincsen olyan intézmény és ellátó hálózat, amely speciálisan az ő számukra kidolgozott programokkal rendelkezne, felkészült szakemberek segítségével. Nincs utánkövetés, így nem ismert, hogy az ismert gyermekkorú elkövetőkből ki válik később fiatalos, majd felnőtt korú elkövetővé, illetve mi segít ennek elkerülésében, a sikeres beilleszkedésben. Ez utóbbiról minden elméleti ismeret rendelkezésre áll, de sajnos ezek gyakorlati alkalmazása, számon kérése nem történik meg.¹²

A megszületett koncepciók, törvénymódosítások és a tervezett reformok sikeréhez alapvető változásoknak kellett történnie, a legfontosabb azonban a szemléletváltás, ami jóval hosszabb időt vesz igénybe, és alapvetően érinti a jogászképzést, jogalkalmazói attitűdöket is.

Ebben a közhangulatban fokozott nehézségekkel kell megküzdenie azoknak, akik az alternatív vitarendezés különböző formáit szeretnék meghonosítani, illetve ismertté és elfogadottá, mindennapos gyakorlattá tenni. A mediáció, a közvetítői eljárás 2002 óta jogszabályba foglalt lehetőség, amelynek a munkajog, fogyasztóvédelem, betegjogok területén a mainál jóval szélesebb körben kellett volna elterjednie. Ismertsége még mindig nagyon korlátozott, aminek elsődleges oka az, hogy nem került sor olyan ismertető kampányok, képzések továbbképzések szervezésére, ismertető anyagok, kiadványok megjelentetésére, amelyek ezt megalapozhatták volna. A polgári jogi, elsősorban családi ügyekben is a lehetségesnél sokkal szűkebb körben terjedt el, noha a gyermekkláthatás, válás utáni krízisek feloldása céljából az elmúlt évtizedben elterjedtek az ún. Kapcsolat ügyeletek¹³ a gyermekvédelmi alapellátásban. Ezek sajnos csak részben segítették a klasszikus mediáció sikerességét, mert szűk értelmezésük, nem sztetenderdizált képzésük és az eredményesség, értékelés, elemzés

elmaradása miatt kevés a visszajelzés, ahogyan hiányzik a rendszeres továbbképzés, szupervízió is. A többi területen még ennyire sem vált ismertté, noha a bíróságon végződő polgári jogi viták száma és a bíróságok túlterheltsége jelentős, és főképpen a legtöbbször aligha elégedettek a döntésekkel, különösen, ha azok nehezen, vagy egyáltalában nem végrehajthatók. Az Igazságügyi Minisztérium nyilvántartása szerint 2007 végéig közel 5000 mediáció történt a bejelentett, akkreditált mediátorok beszámolója alapján. E szám valóságtartalmáról és arról, hogy kik, milyen típusú és eredményességű közvetítést folytattak, nincs adat. A megadott 70% körüli eredményesség is bemondáson alapul. Ezt összevetve a közel 200 ezres évi polgári peres eljárással látható, hogy milyen kevéssé elterjedt formáról van szó. A bírók – családi és egyéb ügyekben – meglehetősen tanácstalanok, még ha ismerik és elfogadják is a mediációt mint vitarendezési formát, mert mindeközben nem kaptak semmiféle tájékoztatást, eligazítást arra vonatkozóan, hogy milyen formában ajánlhatják, vagy kérhetik a felek mediációban való részvételét. Nincs finanszírozási normatíva és iránymutatás sem, így nincsenek kialakult árak sem. A polgári törvénykönyv tervezett átfogó reformja, és ezen belül a sokszor módosított 1952. évi Családjogi törvény megújítása a hírek szerint tartalmazni fogja a mediáció széleskörű alkalmazásának feltételrendszerét.

A demokratizálódás, a reményeink szerint egyre inkább transzparens működés, a legalitás elvének érvényesülésére irányuló törekvések, az emberi és gyermeki jogok figyelembe vételének igénye és ezek garanciái jelentős lehetőséget teremtenek. Ezek a korábbinál nagyobb állampolgári tudatosságot, ismereteket és részvételt is eredményezhetnek. Ugyanakkor nem könnyű a kialakult szokásrenden és beidegződéseken változtatni.

Biztosan nem megy egyik napról a másikra, és a felnőtt generáció számára hosszabb tanulást igényel. A participációra, öntevékenységre, és döntési felelősségre alapozó reformtörekvéseknek egyrésztől szembesülnie kell a meglévő *civil társadalom gyengeségével*, azaz a közösségek és az együvé tartozás érzésének hiányával, a társadalmi kötelek szétzúródásával, valamint a közösségi érdekek felismerése és képviselése terén való „járatlansággal”. Másrésztől meg kell küzdeni az államigazgatási szervek *civil szektor iránti bizalmatlanságával*, amely megnehezíti az alulról és helyi szinten kialakuló, informális eljárások beépülését a formális jogi- és intézményrendszerbe csak úgy, mint az állampolgárok „felnőttnek tekintését”.

Számtalan olyan elem található, amelyek segíthetik a helyreállító szemlélet meghonosodását, elfogadását, de alapvető és gyors változást azok a racionális tények és érvek sem hoznak, amelyek elvileg meggyőzhetnék az embereket. Nyilvánvalóan erőteljesen érzelmvezéreltek a vélemények, az attitűdváltást csak hosszú távú munka és hiteles működés alapozhatja meg. Amíg a tehetetlenség, kiszolgáltatottság, igazságtalanság, bizalmatlanság, hiteltelenség az alapvető érzés a mindenkori hatalommal és annak képviselőivel szemben, illetve egyfajta csodavárás, megmentő, mindent megoldó ember, politikai erő eljöv-

¹² Herczog Mária-Gyurkó Szilvia: Ártatlanságra ítélve – gyermekkorú elkövetők az igazságszolgáltatás és a gyermekvédelem határán In: Virág György (szerk.): *Kriminológiai Tanulmányok*, 44. köt. OKRI, Budapest, 2007., 134-153. old.

¹³ www.kapcsolatalapitvany.hu

tele, amely nem igényel személyes erőfeszítést, felelősségvállalást, döntést, addig nyilvánvalóan nem jók a kilátások.

A jelenlegi helyzetről több kutatás is készült, és ezek nagyon érdekes módon mutatják meg a közhangulatot, laikusok és szakemberek, jövőbeni szakemberek álláspontját.

Kerezi Klára vizsgálatában¹⁴ az emberek közötti bizalom érvényesülését, a jogkövetéshez, illetve a jogsértéshez való viszonyt mutatták meg. Elemezték a büntető igazságszolgáltatásról alkotott véleményeket, illetve a magyar lakosság általános ismereteit a bűnözéssel és büntetés kiszabással kapcsolatosan, 38+24 kérdést tartalmazó kérdőív lekérdezésével 1200 fős reprezentatív lakossági mintán. Emellett felmérték az ügyészégi szakemberek attitűdjeit is, itt 512 fő válaszolt név nélkül. Az eredmények azt tükrözik, hogy az emberek jóval magasabbra teszik a bűncselekmények számát, és ezen belül az erőszakos cselekményeit, mint a valóságos adatok, és enyhébbnek gondolják a büntetékiszabást a valóságosnál, szigorúbbat akarnának a vélelmezettnél. Azt hiszik, hogy a börtönbüntetés és a szigorú ítélet visszatartó erejű, de ambivalencia is érzékelhető. Alapvetően nem reálisak az ismeretek a bűnözésről és büntetésről és annak eredményességéről. A halálbüntetést a lakossági mintából 63,1%, míg az ügyészek közül 42,8% tartaná elfogadhatónak, ami ijesztően magas arány. A helyreállító igazságszolgáltatásra vonatkozó kérdés: „Az igazságszolgáltatásban meg kell teremteni annak lehetőségét, hogy az elkövető és sértett közvetlenül is megegyezhessenek a bűncselekménnyel okozott kár helyreállításáról” életkori csoportok szerinti bontásban a következő válaszok születtek, az összesen 1155 közül. Érdekes módon a városokban élők sokkal kevésbé tartják azt a lehetőséget elfogadhatónak, mint a falun élők, hogy „a helyi közösségnek is szerepet kell adni a bűnelkövető felelősségre vonásában”, és a férfiak elutasítóbbak voltak, mint a nők. Utóbbiak nagy arányban értettek egyet. Ugyanakkor éppen a falun élők kérdőjelezik meg annak igazságtartalmát, hogy: „Az elkövető együttműködésének megnyerése nagyobb valószínűséggel eredményezi az okozott kár helyreállítását, mint a kényszer alkalmazása”, és ez némileg ellentmond a korábbi kérdésre adott válasznak. Arra kérdésre, hogy az igazságszolgáltatásnak nem az elkövető megbüntetésére, hanem a kár helyreállítására kellene figyelnie, minden településtípuson inkább elutasító válaszok születtek, de a városlakóknál erőteljesebben, bár a budapestiek inkább elfogadók voltak, csak úgy, mint a szellemi foglalkozásúak a fizikaiakkal összevetve. A férfiak inkább elutasítóak, és életkor szerint is a legfiatalabbak, akiknek 1/3-a nem is válaszolt, kevésbé elfogadó, és meglepő módon a 60 év felettiak voltak támogatók. Korcsoportok szerint a fiatalok negyede, míg a legidősebbek harmada ért egyet. A sértett szempontjainak azonos súlyú figyelembevételét az előzőhöz hasonlóan ítélték meg a kérdezettek, de a legmagasabb iskolai végzettségűek vagy teljesen elfogadják, vagy abszolút elutasítóak. A fizikai foglalkozásúak közül sokan elutasítóak, és sokan nem tudom-mal válaszoltak, a leginkább

elfogadó a 30-39 éves korosztály. Arra a lehetséges megoldásra, hogy az igazságszolgáltatás feladata legyen a sértettnek okozott kár megtérítése, nagyon erős az elutasítás a városokban és falvakban, de Budapest ismét kivétel, a férfiak között nagyobb arányban van a merev elutasítás mindenhol. A büntetést tekintve célnak és feladatnak 34-42% korban előre haladva, és a falusiak határozottan képviselik azt, amit a budapestiek nem tartanak olyan fontosnak. Az elkövető felelősségérzetének felkeltése mint az igazságszolgáltatás feladata, erőteljes egyetértéssel találkozik, 66,7-63,1% ismét korcsoportos szórásban, és itt nincs különbség településtípusonként. A közvetlen megegyezés – mediáció – határozatlan és nem mindig koherens válaszokat eredményezett, mindig a nők megengedőbbek, elfogadóbbak, de meglepő módon a legfiatalabbak értenek vele a legkevésbé egyet, és a városlakók is inkább elutasítóak.

Ugyanakkor az emberek alapattitűdje az, hogy: „A jogszabályok adta kiskapuk mindaddig kihasználhatók, amíg ténylegesen meg nem sértjük a jogi előírásokat.” Ez a kutató szerint azt is jelzi, hogy a szakemberek számára sem válnak el a jogi és erkölcsi szabályok. Mivel laikusok többsége sokkal jobban bízik a jogban, mint a vallás, az erkölcs szabályaiban, ezzel is összefügghet ez, ami a helyreállító igazságszolgáltatás elterjedése és elfogadása szempontjából nem jó hír, hiszen az alapvetően belső meggyőződésre, morális irányítottságra épít.

Meggyőződésem, hogy ennek az eredménynek a háttérben a tanulmányban leírt társadalmi helyzet, a történeti előzmények és az információ, társadalmi vita, eszmecsere hiánya áll.

A jelen AGIS programunk keretében végzett kutatás is megvizsgálta a helyreállítással kapcsolatos véleményeket, tapasztalatokat. Az empirikus kutatással jogalkalmazók és laikusok körében feltártuk a helyreállító igazságszolgáltatás filozófiájának ismeretét, a szemléletével kapcsolatos attitűdöket, különös tekintettel a családon belüli és az iskolai erőszakra, illetve a gyermekkorú, fiataloké elkövetőkre. A kérdőívvel megkeresettek többsége bíró, ügyész (114 fő 30,9%), joghallgató és rendőrtiszt tanulmányokat folytató főiskolás (97 fő 26,3%), a megyei és fővárosi rendőrkapitányságok gyermek- és ifjúságvédelmi referensei (51 fő 13,8%), középiskolai tanárok (33 fő 8,9%), pártfogók (28 fő 7,6%) és egyéb foglalkozásúak (46 fő 12,5%) voltak.

Az önkéntes kérdőívet kitöltőket megkérdeztük saját gyermek-, illetve iskoláskori magatartásukról, szüleikhez, tanárukhöz, kortársaikhoz fűződő viszonyukról, konfliktusokról, környezetük reakcióiról, a problémák jóvátételével kapcsolatos tapasztalataikról. A jóvátétel leghatékonyabb módszerének 145 fő (39,3%) a bocsánatkérést tartotta. A bocsánatkérésnek és a jó viselkedésnek együtt kellett járniuk 67 fő (18,2%) tapasztalatai szerint, s közel hasonló azoknak az aránya (63 fő, 17,1%), akik csak jó magaviselettel tudták kiengesztelni a megbántott vagy mérges felnőttet. A klasszikus, ám gyakran formális megbánás, amit a bocsánatkérés és a jó magaviselet jelent, csupán 70 fő (19%) esetében nem volt elegendő, tőlük azt is elvárták, hogy a kárt hozzák helyre. A károkozás elismerése, helyrehozatala saját élményként tehát a válaszolók közül alig minden ötödiknek adatott meg.

Választ vártunk arra is, hogy ma, felnőttként hogyan gondolkodnak a fiatalok megélt konfliktusokról és az ezeket kísérő jelenségekről. Példaként említjük, hogy annak ellenére, hogy

¹⁴ Kerezi Klára: *A közvélemény és a szakemberek a helyreállító igazságszolgáltatásról*, in: Tamási Erzsébet (szerk.): *A helyreállító igazságszolgáltatás lehetőségei a bűnözés kezelésében*, Budapesti Szociális Forrásközpont, Budapest, 2006., 33-89. old.

hét éve törvény is tiltja a gyerekek fizikai bántalmazását, a válaszolók több mint fele (60,4%) nem utasítja el egyértelműen, hogy a szülők bizonyos esetekben pofon vágják gyermeküket, csaknem minden harmadik válaszoló gondolja azt, hogy elfogadható konfliktus esetén, az egyik fél alárendelődése a másiknak. Az erőszak elméleti szinten általános elutasítása és a konkrét konfliktushelyzetben követett magatartás megítélése között jelentős különbséget tapasztaltunk, amely nehezen értelmezhető ellentmondás. Azt gondoljuk, válaszolóink ambivalenciája arra vezethető vissza, hogy a konfliktusok megbeszélésén, tárgyaláson, a helyzet tisztázásán alapuló megoldása nem készség szintű még a felnőtt társadalomban sem.

A gyerekek, fiatalok által elkövetett szabálysértések, bűncselekmények esetén a válaszolók egyharmada legfeljebb részben ért egyet a bűnösök elítélése mellett az áldozatok kártalanításának igényével, ugyanakkor egy jogszabályba ütköző cselekmény részben megfelelő lezárásának tartja 51,9%, ha a kárt okozó belátja, hogy hibázott, és jóváteszi, amit tett. A statisztikai adatokkal ellentétben válaszolóink négyötödének ismeretei szerint az elmúlt 5 évben az 1000 gyermek- és fiatalkorúra jutó szabálysértések és bűncselekmények száma emelkedett, s ez rész-

ben magyarázza, hogy a kérdőívet kitöltők fele (187 fő, 50,7%) nem értene csak egyet a büntethetőség korhatárának 14 éves korról történő leszállításával

Megkérdeztük, hogy válaszolóink ismerik-e azokat a konfliktuskezelési technikákat, amelyek komplexen és hatékonyan reagálnak a szélesen értelmezett károkozásra, és fontos szerepet tulajdonítanak a kár helyreállításának. A felek személyes részvételével megvalósuló mediációt válaszolóink négyötöde (300 fő 81,3%), a Családi Csoport Konferenciát 151 fő (40,9%), a jóvátételi konferenciát 128 fő (34,7%) ismeri. A helyreállító technikák alkalmazásának készségét három eset megoldására tett javaslat értékelésével mértük. A történetek megoldási módjai alapján azt gondoljuk, hogy a resztoratív technikák ismerete felcsinált tájékozottságot takar csupán, s ez a minimális tudás problémát jelent az alternatív konfliktuskezelés szerepének, alkalmazása jelentőségének megítélésében, s ezen keresztül a helyreállító igazságszolgáltatás szemléletének elterjedése, elfogadása szempontjából is.

Herczog Mária

AGIS 2006

Serdülőkorú fiatalok egészsége és életmódja¹

A kiadvány egy több mint két évtizede tartó, nemzetközi együttműködésben folyó kutatás hatodik, országos reprezentatív adatfelvételének eredményeiről számol be. A négyévenkénti keresztmetszeti vizsgálat iskolákra alapozott, az adatfelvétel az osztályokban történik önkéntes kérdőívek segítségével anonim módon, az iskolák és a szülők beleegyezését követően. A nemzetközi vizsgálatban a 11, 13, és 15 éveseket (5, 7, 9, 11. osztályosokat) kérdezték, és a 2006. évi hazai felvételt követően 5450 értékelhető kérdőív adatait dolgozták fel.

A HBSC kutatás a serdülőkorú gyerekek egészségét és egészségmagatartását vizsgálja. A kutatás egyik célkitűzése az egészséget és életmódot befolyásoló tényezők mind szélesebb körű feltárása, a fiatalok szocializációjában kulcsszerepet játszó színterek, a család, az iskola és a kortárs kapcsolatok szerepének megfogalmazása.

A kötet elméleti bevezetője a fejlődési kontextust, a kutatás fő kérdéseire tartozó elméleteket és kutatási eredményeket ismerteti. Ezt követi a mintavételi eljárás és a feldolgozás módszereinek bemutatása, a szerzők által relevánsnak ítélt leíró eredmények, majd a reziliencia problémakörén belül végzett összefüggés-elemzés. A kutatás minden publikált eredménye figyelemre méltó, ismertetésünkben azonban valamennyi részletre nem térhetünk ki, ezért néhány önkényesen kiemelt megállapítás közlésével igyekszünk kedvet csinálni a teljes kutatási beszámoló elolvasásához.

■ A TANULÓK CSALÁDTAGJAINAK TÁRSADALMI-GAZDASÁGI HELYZETE

A kutatásban a családok társadalmi-gazdasági helyzetét objektív jellemzőkkel (szülők munkaköre, foglalkoztatottsága, iskolai végzettsége, a család autóinak, számítógépeinek száma, a gyerek saját szobájának megléte, nyaralás/üdülni az előző évben), valamint a gyerekek szubjektív értékelése segítségével minősítették. A gyerekek válaszai csak korlátozottan támogatták a

munkát, mert kb. 20 százalékuk nem tudott pontos választ adni szülei foglalkozásáról vagy iskolai végzettségéről. Az értékelhető válaszok alapján megállapítható, hogy az apák között 15%-kal több az aktív aránya, mint az anyák körében, és eltérés mutatkozik az inaktivitás háttérben álló okok között is.

A családok szocio-ökonómiai státuszát a szülők iskolai végzettsége, foglalkozása és foglalkoztatottsága alapján képzett 5 fokú skála szerint leghátrányosabb helyzetűnek tekinthető (ahol mindkét szülő inaktív) a családok 6%-a, a legjobb helyzetűek körébe a családok 10%-a tartozik. A négy évvel ezelőtti adatokkal összehasonlítva mintegy 2%-kal több család került a legelső kategóriába, és 3,5%-kal kevesebb a legfelsőbe.

A különböző anyagi javak birtoklása alapján képzett 4 foko-

¹ Készült az iskoláskorú gyerekek egészségmagatartása (Health Behaviour in School-aged Study; HBSC) című és az Egészségügyi Világszervezettel együttműködésben zajló nemzetközi kutatás 2006. évi felmérésének Nemzeti jelentése (Országos Gyermek-egészségügyi Intézet, 2007.) alapján. Az összeállítást Kőműves Ágnes készítette.